RAVON

schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 17 | oktober 2013

Resultaten Meetnet Reptielen

1001 rugstreeppadden

Modderkruipers in de put

Gladderikken

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Meetnet Amfibieën, Meetnet Reptielen, Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en Meetnet Beek- en Poldervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
024-7410600 (Nijmegen)
020-5257331 (Amsterdam)
Adreswijzigingen kunt u doorgeven aan kantoor@ravon.nl

Foto omslag:
Gladde slang (Foto: Jelger Herder)

Redactie:
Edo Goverse (NEM Meetnet Amfibieën)
Ingo Janssen (NEM Meetnet Reptielen)
Jan Kranenbarg & Richard Struijk (NEM Meetnet Beek- en Poldervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee:
Annemarie van Diepenbeek
Arnold van Rijsewijk
Eric Barenbrug
Gerben Dijkstra
Gré ter Woord
Jeroen van Delft
Jos Spier
Judith Spier
Luc Hoogenstein
Marnix de Zeeuw
Natasja Nachbar
Raymond Creemers
Robert Top
Ron Krol
Ton Houkes
Wilfried de Jong

Vormgeving - layout:
Pleun van der Linde
Publish Impuls - Cross Media Solutions

Druk:
Ten Brink

MIX Papier van verantwoorde herkomst FSC® C019440

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Gegevensautoriteit Natuur, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 Redactioneel
4 “vies” beestje met die grote neusgaten
4 Alpenwatersalamander eet vervellinghuid
5 Terugvondst rugstreeppad
6 Grote modderkruipers in de put
7 Uit de oude doos
8 Kikker de klos
9 Een goed begin – 1001 rugstreeppadden
9 Een leuke waarneming ...
10 Witte kikkervissen
11 Net als je denkt dat je jouw gebied kent
11 Gladderik op de Sint Pietersberg
12 Resultaten Meetnet Reptielen 2012 – Trends zetten door
16 Slangendans
17 Portret van een exoot: Springkikker in Nederland
18 Juveniele gladde slangen op Mulderskop
19 Beleef de lente – zandhagedisetende torenvalken
19 Columnwedstrijd 2013
20 Financiële bijdrage voor veldonderzoek?
20 Herhaalde oproep DNA barcoding
21 Herintroductie knoflookpad Noord-Brabant
21 Adopteer een vuursalamander!
22 RAVONdag 2013
22 Symposium
22 Activiteitenoverzicht
23 Contactpersonen
24 In the spotlight

4

8

12

17

redactioneel

Ontdekken

Begin september bracht RAVON het nieuws naar buiten dat er een nieuwe amfibiedodende schimmel was ontdekt die verantwoordelijk bleek voor de ineenstorting van de Nederlandse vuursalamanderpopulatie. Groot nieuws want de schimmel met de veelzeggende naam *Batrachochytrium salamandrivorans* kan een gevaar vormen voor Europese amfibiepopulaties juist omdat deze schimmel bij lagere temperaturen effectief is dan de wereldwijd bekende schimmel *B. dendrobatidis* die vooral in de tropen vreselijk heeft huisgehouden onder amfibieën. Het is nu zaak om de bron van deze besmetting te achterhalen en te onderzoeken of andere (Europese) soorten ook gevoelig zijn voor deze nieuwe schimmel.

Naast deze grote en sensationele ontdekking die de landelijke- en internationale pers haalde zijn er natuurlijk ook ontdekkingen die ‘slechts’ in schubben & slijm terecht komen: zo kunt u op de volgende pagina’s onder andere lezen over gladde slangen en ringslangen die ontdekt zijn op nieuwe plekken.

Een zeer interessante ontdekking die de landelijke pers ook niet zal halen deed zich voor op de IJmeerdijken nabij Amsterdam. Deze dijken zullen de komende jaren verzwaard gaan worden in het kader van de Deltawet en gelukkig wordt hierbij terdege rekening gehouden met de ringslang die in deze dijken overwinterd. Bij de inventarisaties in het kader van dit project werd een geheel nieuw stuk dijk als overwinteringsplek geïdentificeerd met een (waarschijnlijk) hele nieuwe en onbekende groep ringslangen. Zelfs in gebieden die je door en door lijkt te kennen blijken dus nog ontdekkingen mogelijk!

Het goede nieuws is dat het ‘ontdekken’ in de natuur een vast gegeven is, immers de natuur is niet statisch. Soorten breidden zich uit of sterven juist uit (dat laatste mag trouwens niet meer in/van Europa) waardoor er altijd wel iets te ontdekken valt. Het is natuurlijk minder leuk om te ontdekken dat een soort in een gebied niet meer voorkomt maar dat is de keerzijde van dezelfde medaille die je krijgt als je een nieuwe soort ontdekt in een gebied.

Het aardige is dat bij deze ontdekkingen vaak vrijwilligers aan de basis staan: de monitoorder die alleen nog maar dode vuursalamanders ziet is een mooi voorbeeld van de kracht van de meetnetten van RAVON. Dankzij de waarnemingen, of beter het gebrek daaraan, was RAVON snel op de hoogte van de situatie en kon er gericht onderzoek worden gedaan wat resulteerde in de ontdekking van een geheel nieuwe schimmel. Hoewel deze ontdekking goed is voor de naamsbekendheid van RAVON hoop ik stiekem dat we nooit meer zo’n grote ontdekking zullen doen in ons koude kikkerlandje.

Ingo Janssen

“vies” beestje met die grote neusgaten

Op de website www.millingerwaard.info van Ton Houkes kwamen we een opvallende foto tegen van een rugstreeppad met *Lucilia* infectie. Deze groene paddenvlieg, ook paddenbromvlieg genaamd, parasiteert voornamelijk op de gewone pad, maar kan ook andere amfibiesoorten misbruiken, waaronder de rugstreeppad. Hiervan zijn echter weinig gedocumenteerde gevallen bekend, maar dit is er zo eentje uit de Millingerwaard, zomer 2010.

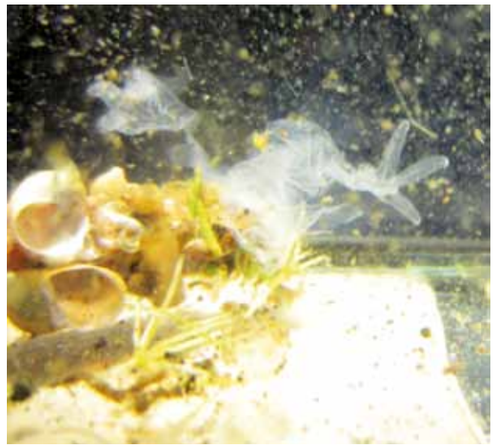
(Foto: Ton Houkes)

Alpenwatersalamander eet vervellinghuid

Tijdens het bezoeken van waarnemers van de Amfibieën Werkgroep van IVN Nuenen op 24 april jl. waren we getuigen hoe een mannelijke Alpenwatersalamander zijn eigen vervellinghuidje opat. Tijdens de monitoringronde was in een poel een fraai exemplaar van de Alpenwatersalamander gevangen. Tijdens het bekijken in een cuvet zagen we een vervellinghuidje drijven. De salamander hapte er gericht naar en probeerde het op te eten. Het zag er allemaal onhandig uit, maar uiteindelijk lukte het! Bijzonder er getuige van te zijn geweest, heel bijzonder!
Dat amfibieën vervellen is algemeen bekend. Meestal eten ze het huidje ook op en dat wordt dermatofagie genoemd. Aangenomen wordt dat dit nuttig is voor de heropname van kostbare voedingsstoffen.

Edo Goverse

(Foto’s: Eric Barenbrug)

Terugvondst rugstreeppad

De economische crisis, kapitaal gesteggel tussen belanghebbende partijen, eindeloze procedures over bestemmingsplannen, ontheffingen en allerlei milieuonderzoeken: het zit de rugstreeppadden op een bouwterrein in Uithoorn absoluut mee. Want dit terrein ligt nu al zo’n 15 jaar braak en sinds het prille bos enkele jaren geleden is gerooid en versnipperd floreren de gestreepte ratelaars als nooit tevoren. Hier een stuk asfalt met een mooie plas, daar een flinke hoop houtsnippers. Een poel op een stuk plastic, en een vochtig deel dat constant wordt gevoed door… zeg het maar. Kwelwater? Een lekkende waterleiding?

Feit is dat de rugstreeppadden het er uitermate goed bij doen. Op sommige avonden hoor en zie je zomaar 15 volwassen padden op een paar vierkante meter, en op diverse plaatsen iets verder weg hoor je er nog meer. Voornamelijk mannetjes die vechten om de binnendruppelende vrouwtjes. De herrie die de beestjes maken is dan bijna oorverdovend wanneer je je tussen 10 tegelijkertijd roepende mannen begeeft. Maar dat is de moeite waard. Al jaren geniet ik van dit schouwspel, liggend op mijn buik op het asfalt. Zodra er ergens beweging is ‘rennen’ er drie mannetjes op af. Even met mijn vingers in het water en dan heb je zomaar de krachtige greep van een rugstreeppad om je vingers. Arme vrouwtjes, standvastig blijven de mannen knijpen. Soms strompelt een vrouwtje met wel vier mannetjes op haar rug naar het water. Eens strompelde een gewone pad met twee mannetjes rugstreeppad op haar rug langs het water. Vermoedelijk wilde ze alleen maar een hapje eten en prikkelde ze de mannen toen ze te dicht in de buurt kwam. Maar meestal zit er gewoon op iedere meter een man te wachten tot de potentiële partner verschijnt.

Soms is er een rugstreeppad die een beetje meer opvalt dan de anderen. Zoals de pad van deze foto’s, die ik voor het eerst herkenbaar vastlegde in 2011. Deze man heeft een iets afwijkende streep, een beetje zoals de wegmarkering uit de TV-reclame van Centraal Beheer van 20 jaar geleden. Je weet wel, die rasta met zijn lijnentrekwagentje die uitweek voor een egel terwijl hij meezong met “Mockingbird Hill”. Zo is de streep op de rug van deze pad, alsof de tekenaar uitschoot en besloot daarna maar gewoon verder te gaan zoals eigenlijk de bedoeling was. In 2012 zag ik deze man, toen de sneeuw op het terrein gesmolten was, weer in de plas zitten, dit keer luid roepend. Rustig nam ik met mijn mobiele telefoon wat foto’s terwijl de pad ongestoord letterlijk een enorme keel opzette.

(Foto’s: Robert Top)

Het is nu 2013 maar voor je het weet is het zover en komen ze weer tevoorschijn. Ik kan niet wachten om te gaan kijken of deze scheve streep weer aanwezig is. 2013 zullen ze nog wel halen, in ieder geval zolang het voortplantingsseizoen duurt, volgens de ontheffing van het Ministerie gedurende mei en juni. Dus in die maanden mogen ze de padden niet storen. Maar in juli en ook in augustus roepen de mannen nog volop. En is het voortplantingsseizoen niet pas afgelopen als de larven zijn gemetamorfoseerd? Ik zal het in de gaten houden en me hard maken voor deze scheve streep en al zijn rechtgestreepte soortgenootjes, hoewel hier vroeg of laat onvermijdelijk honderden woningen zullen verschijnen. Zal ik de scheve streep in 2014 dan weer treffen in het compensatiegebiedje enkele kilometers verderop?

Robert Top

Grote modderkruipers in de put

Op 25 april jl. bezocht ik met Wiebo te Beest, een vrijwilliger van het NEM Meetnet Amfibieën, het Haaksbergerveen. Bij het binnenlopen van het gebied kwamen we direct Roy Dear tegen, boswachter van Staatsbosbeheer. We maakten natuurlijk even een praatje en Roy vertelde dat hij even aan het checken was of de grote modderkruipers aan het paaien waren. Op een bekende paaiplaats was geen activiteit te zien. Wiebo en ik maakten samen een rondje door het gebied en op een goed moment wees Wiebo me een plek aan waar hij ooit een keer paaiende grote modderkruipers had gezien. We inspecteerden de waterrand maar er was geen beweging te zien.

Maar ineens hoorde ik wat gespetter achter ons. Dat geluid kwam niet uit het naastgelegen water, maar uit een overloopbuis! Het Haaksbergerveen is een nat veenrestant bestaande uit verschillende peilvakken. Water wordt zo lang mogelijk vast gehouden in het hoogste deel en overtollig water kan op verscheidende plekken via overloopbuizen naar een lager gelegen peilvak sijpelen. De buis waar wij bij stonden was een jaar geleden nieuw aangelegd en de deksel was, helaas, met een slot afgesloten. Maar via de zijkant lukte het in de buis te kijken en daar zagen we een grote hoeveelheid grote modderkruipers over elkaar heen buitelen. Met moeite de camera er in kunnen wurmen en op de gok wat foto's genomen.

Nadat ik afscheid van Wiebo had genomen heb ik een zaklantaarn opgehaald zodat ik nogmaals foto's kon maken met extra licht. Teruggekomen was er even geen gespetter te horen en lagen de grote modderkruipers rustig in de kuil binnen de overloop, maar al snel begonnen de grote modderkruipers weer over elkaar heen te buitelen. Door het gehannes bij de kleine opening met camera en zaklamp stoorde ik de groep en zag twee vissen de buis in zwemmen waar een dun laagje water uitstroomde. Aan de andere zijde, het lagergelegen deel was verder niets te zien, ook niet in de opening van de afvoerbuis. Ik vermoed dat de grote modderkruipers vanuit het lager gelegen deel (waar dus ooit paai was waargenomen) zelfstandig de buis in en uit kunnen zwemmen. Wellicht hebben ze ervoor gekozen in de overstort te gaan paaien omdat daar zwakjes zuurstofrijk water in stroomt. Al met al een bijzondere waarneming om mee te maken!

Edo Goverse

(Foto: Jelger Herder)

(Foto's: Edo Goverse)

Uit de oude doos

Grote zeldzaamheid

Olstenaar ving zeeforel in IJsel

OLST. — Rini Scheffer uit de Prins Bernhardstraat heeft zondagmorgen om acht uur met een „gewone hengel" en een worm in de IJsel bij Olst een zeeforel gevangen.

Het 47 cm lange en 1420 gram zware dier wordt hier getoond door zanger J. Regterschot bij wie de vis op verzoek van de Olster Hengelvereniging, die het beestje eens nader wil bestuderen, in de vijvevel is opgeborgen. Misschien wordt de zeeforel, die niet geschikt is voor consumptie, gepreparateerd.

De forel, een zalmsoort, liet zich volgens de heer Scheffer senior die erbij was toen zijn zoon deze knaap aan de haak sloeg, vrij gemakkelijk op de wal trekken.

DE GRAAFSCHAP-BODE - MAANDAG 27 JUNI 1966

Weer forel in Oude IJssel gevangen

DOETINCHEM — De 15-jarige Luc Oldenbeuving, Ds. Boersmastraat 65 te Silvolde, ving zaterdagmorgen in de Oude IJssel bij Wijnbergen een volwassen forel van 40 cm lengte. Luc en zijn vader de heer J. Oldenbeuving, chef bij de O.G.T.B. gerage te Silvolde, waren die morgen een geschikt visplekje te Wijnbergen aan het zoeken, om er 's middags te kunnen gaan vissen. Nog maar even waren ze daar aan het barasvissen (met een pier), toen Luc beet kreeg en de forel naar boven haalde. Dit is een grote zeldzaamheid, want deze forel (het was een beekforel) komt hier in de omgeving bijna nooit voor. In Zuid-Limburg o.a. in de Geul wordt af en toe wel eens een forel gevangen. Deze forellen komen hoofdzakelijk in zuurstofrijke, meest snelstromende wateren o.a. in bergachtige streken voor. De beekforel is een schuwe vis, die zich vaak in overholten en tussen stenen schuilhoudt. Het is een echte roofvis, die leeft van kleine visjes, wormen, kikkers en insecten.

Een Urker visser heeft in zijn netten een ongewone vis — een steur verstrikt. Het dier was 3 meter lang en woog 300 kg.

NRC-Handelsblad 4-IX-1973

Courier 6-7-66

Makkumer ving 'gouden paling'

De Makkumer visser J. de Haan van de WON 68 heeft een „gouden paling" gevangen in zijn netten op het IJsselmeer. Het dier is overgebracht naar Ouwehands Dierenpark in Rhenen, waar de gedragingen van het dier, dat nu rond zwemt in een aquarium, nauwkeurig worden waargenomen. Ook wordt uiterst zorgvuldig contrôle gehouden op water en voeding. Duizenden bezoekers van het dierenpark hebben al perplex gestaan bij de paling. Hij heeft kleine gitzwarte kraaloogjes en het is net een gouden sieraad met twee ingezette seentjes.

Schipper De Haan, die aan de Leerlooierstraat in Makkum woont, is uiterst voorzichtig met zijn vangst naar huis gevaren. Het diertje is ongeveer dertig centimeter lang en is van top tot teen in een goudkleurig velletje gestoken. Voor ir. Oudelaar van de Visserijinspectie te Utrecht was het de tweede maal, dat hij een dergelijke paling onder ogen kreeg. De kans, dat men zo'n diertje vangt, is een op de miljoen. Men vraagt zich af of de kleur van tijdelijke of blijvende aard is.

Het Rijksinstituut voor Visserijonderzoek te IJmuiden deelde mee, dat van verscheidene vissoorten goudkleurige exemplaren bekend zijn, onder meer bij de karper en de winde. Het verschijnsel komt bij de paling overigens uiterst zelden voor. Een vis met een goudkleur heeft een te sterk geel pigment, terwijl het zwarte pigment grotendeels of geheel ontbreekt.

Kikker de klos

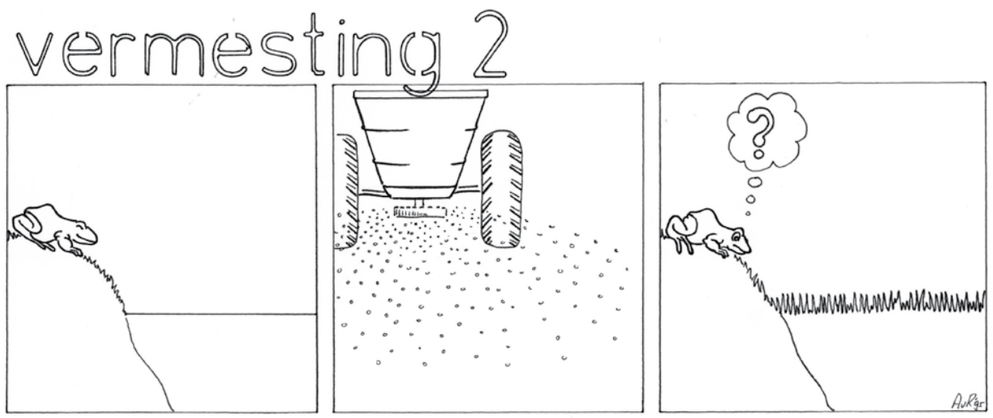
Ik monitor al weer bijna 8 jaar de ringslangen in Houten en heb er ondertussen veel gezien. Ik heb slangen zien paren en eieren zien leggen, maar wat ik ze nog niet live in het wild heb zien doen is het verorberen van een prooi. Niet dat dat een fraai gezicht is om te zien, want de ringslang eet z'n prooi namelijk levend op. Niks gif, niks wurgen, gewoon happen en doorslikken. Een proces van circa 5 minuten (naar ik schat), en al die tijd leeft de prooi doorgaans nog. Ik houd van ringslangen, maar dat aspect blijf ik een beetje sadistisch vinden. Zoals ik al zei, ik heb het nog nooit gezien, maar voor 1 keer zou ik dat wel willen. En die wens blijft staan, ook na mijn laatste vakantie in Estland.

En dat terwijl mijn vrouw en twee kinderen het daar wel hebben gezien. Papa was even een ander rondje aan het wandelen, toen mijn oudste zoon een kikker hoorde piepen als een kuikentje (zijn woorden). Kunnen kikkers piepen dan? Nadere inspectie deed constateren dat een ringslang zojuist zijn tanden had gezet in de billen van een bruine kikker en kort daarna begon hij, of specifieker zij, het proces van eten. Ze schoof daarbij stukje bij beetje haar bek om de kikker. Hoe ik dit weet? Nou omdat mijn vrouw een camera bij zich had en dit wist vast te leggen in een filmpje. Na enkele minuten verdween de kikker in de ringslang, waarna de slang direct vertrok. Ik was nog net op tijd om te zien hoe ze in een boomholte verdween. Ik was nog geen vijf minuten te laat...

Jos Spier

Ringslang eet bruine kikker (Foto: Judith Spier)

Cartoon: Arnold van Rijsewijk

Een goed begin – 1001 rugstreeppadden

Najaar 2012 zijn er in het noordelijke deel van het Noordhollands Duinreservaat door beheerder PWN vier natte duinvalleien en poelen aangelegd/hersteld. Ten dele als maatregel tegen verdroging, maar ook om nieuwe pioniersituaties te creëren waarin soorten van natte duinvalleien zich kunnen vestigen. In november werd het werk afgerond, waarna er meteen veel water in de valleien en poelen kwam te staan. Zo veel zelfs, dat op enkele plekken hele duinplassen ontstonden. Met het dalen van de grondwaterstand in de zomermaanden, komt een deel van de valleien droog te staan en worden de dieper uitgegraven delen zichtbaar, terwijl de ondiepere en uiteindelijk droogvallende delen eindelijk lekker opwarmen.

Late larven ... en jonge rugstreeppadden (Foto's: Natasja Nachbar)

Als geen ander heeft de rugstreeppad een neus voor nieuwe, natte plekken. In alle vier de poelen kroielt het dan ook van de rugstreeppaddenlarven en mini padjes. Op het 1e gezicht zijn alleen de late paddenvisjes in de opgewarmde ondiepe delen zichtbaar. Bij een rondgang blijkt dat er vele jonge diertjes rondscharrelen of zich verstoppen in het vochtige zand. Met name de hoefafdrukken van de grote grazers zijn zeer in trek: je zit er uit de zon en in al die opstaande randjes zitten hoekjes en gaatjes om je lekker in te verstoppen. Het nader bestuderen van zo'n pootafdruk levert dan ook stapels, zeg maar bergjes jong paddengrut op. Wat moet het hier een oorverdovend geknerp, geratel en gekraak geweest zijn afgelopen voorjaar.

Maar ook de gewone pad en de groene kikker hebben de poelen al gevonden. Op wat kranswieren en flab na is alles kaal, maar ook de groene kikkerbrigade laat stevig van zich horen. Nog voordat er ook maar 1 zomerseizoen is verstreken, blijkt al dat het uitvoeren van dit project een succes is.

Natasja Nachbar, boswachter PWN

Een leuke waarneming ...

Tussen Zeist en Driebergen ligt een prachtig natuurgebied, het Heidestein Bos. Heide, zandverstuivingen, waterpartijen, 't is allemaal aanwezig. In een van de heidegebiedjes ging ik op 14 juni jl. op zoek naar zandhagedissen. Zon en grote wolken wisselden elkaar af bij een temperatuur van ongeveer 20 °C. Al speurend stuitte ik op een vrouwtje zandhagedis dat een gaatje aan het graven was. Ik vond dat fascinerend om te zien maar ben verder gelopen. Toen ik na ongeveer 10 minuten weer terugkwam, zag ik dat ze zich omgedraaid had en bezig was met eieren leggen. Ik kon haar zeer dicht benaderen. Wat me opviel: wat is zo'n beestje weerloos en kwetsbaar in zo'n positie! Een leuke waarneming die ik graag wil delen.

Gerben Dijkstra

(Foto's: Gerben Dijkstra)

Witte kikkervissen

Ik heb nu ongeveer een jaar een vijver in de achtertuin en de bruine kikkers hebben deze natuurlijk al gevonden. In het voorjaar was het een drukte van jewelste en dat leverde natuurlijk een aantal klompen kikkerdril op. Altijd leuk wat leven in de vijver en ook leuk voor de kinderen. Regelmatig werd er in het water gezocht naar kikkervisjes en ze werden ook gevonden. Ikzelf mag ook graag in de vijver kijken en op een dag zag ik een afwijkende kikkervis. Ik zag namelijk een witte en moest meteen denken aan een artikel in het tijdschrift RAVON 47: Kleurafwijkingen bij inheemse amfibieën in Vlaanderen. Hierin worden ook de kleurafwijkingen van de bruine kikker beschreven.

Ik wist het diertje te vangen en te fotograferen. De kinderen vonden het fantastisch en wisten nog een exemplaar te spotten. De weken erna werd nog regelmatig gezocht naar de 'witte' kikkervis en enkele malen konden we het vangen en de ontwikkelingen vastleggen. Gelijk het artikel meldde, constateerde wij ook dat de ontwikkeling van de witte kikker langzamer is dan bij de andere kikkers en dat de wittigheid er langzaam van afging. We weten wel zeker dat in ieder geval 1 exemplaar de ontwikkeling tot kikker heeft voltooid en we hopen deze natuurlijk de komende tijd terug te zien. We houden ze in de gaten.

Jos Spier

Fotocollage vanaf het ontdekken van het witte kikkervisje tussen de zwarte, de ontwikkeling van achterpoten en later voorpoten tot een voltooid kikkertje, onder toeziend oog van de enthousiaste jeugd (Foto's: Jos Spier)

(Foto: Ron Krol)

Net als je denkt dat je jouw gebied kent

Als je al een aantal jaren achtereen eigen routes loopt, denk je ze wel ongeveer te kennen. Je kent de 'hotspots', je kent de wat minder kansrijke stukken en vooral, je weet wat je er kunt verwachten.
Ik monitor het Hendrik Mouwenveld, nabij Vierhouten, inmiddels een aantal jaren. Ook doe ik hier adderonderzoek voor de Werkgroep Adderonderzoek Nederland (WAN). Dat er adders voorkomen is dus duidelijk. Ik was echter redelijk verbaasd toen ik na al die jaren ineens een grote ringslang zag zonnen. In de nabije omgeving is geen water te vinden en deze soort had ik hier nog nooit aangetroffen; totaal onverwacht dus! Des te leuker is het natuurlijk als blijkt, dat ze er toch zomaar kunnen zitten.
Een goede leer voor de volgende keer: streep niet te snel soorten weg, voor je 't weet liggen ze voor je voeten...

Ron Krol

Naschrift redactie:
De waarneming van Ron lijkt typisch voor de ringslang op de Veluwe. Op meerdere trajecten, die ogenschijnlijk ongeschikt zijn (te droog), duikt de ringslang zo nu en dan op tijdens de tellingen. Dit heeft natuurlijk alles te maken met de grote mobiliteit van deze soort. Door die grote mobiliteit kan de ringslang eigenlijk overal op de Veluwe opduiken, om vervolgens weer jaren lang verstek te laten gaan.

Gladderik op de Sint Pietersberg

De vindplaatsen van de gladde slang in het zuiden van ons land liggen opvallend vaak tegen de grens van België of Duitsland, en vormen daar soms grensoverschrijdende populaties. Voorbeelden hiervan zijn o.a. de Brabantse vindplaatsen bij Hoogerheide en Reusel en de Limburgse Meinweg en Brunssummerheide.

Van de St. Pietersberg bij Maastricht waren enkel waarnemingen van het Belgische deel bekend, deze kwamen uit zowel het Vlaamse alsook het Waalse deel van de berg. Ondanks meerdere gerichte excursies lukte het maar niet om deze lastig vindbare soort op het Nederlandse deel van de berg te vinden. Daar kwam dit voorjaar verandering in: in een tuin vlakbij de ENCI-groeve werd begin april een gladde slang gezien en gefotografeerd.

Een plaatselijke krant plaatste de foto bij een berichtje over deze vondst en zo ging het balletje rollen. Het bericht en de foto werden verspreid onder enkele herpetologen die uiteraard enthousiast reageerden. Ton Lenders zag op de foto zelfs twee verschillende individuen en opperde dat het wellicht om (een poging tot) paring ging!

Ingo Janssen

(Bron: Dagblad De Limburger/ Limburgs Dagblad)

zaterdag, 11 mei 2013

mens & natuur

Sssssssslangen

Ik zal het maar wonen bekennen: ik heb niet zoveel met slangen.
Waarschijnlijk heeft dat alles te maken met 'het incident'. Ik heb mijn tijd als verdediger des vaderlands voor het grootste deel doorgebracht in Suriname. Dat was - natuurlijk - vóór dat land de stap van overzees rijksdeel naar onafhankelijke natie maakte. Al tamelijk lang geleden, dus.
Sedi. Waar het om gaat: een van de vaste onderdelen op het programma in dat (ruime) jaar, een programma dat bij gebrek aan vijandelijkheden vooral uit oefeningen bestond, was de jungle-patrouille. Tien dagen door het oerwoud sjokken, met een kapmes een weg banen door de dichte begroeiing, en dan maar hopen dat je ongeveer uitkwam waar je wilde zijn. Het incident: ik zwaaide met mijn kapmes om een dikke tak - het kan ook een liaan zijn geweest - die de route versperde uit de weg te ruimen. Die klap kwam blijkbaar zo hard aan dat een slang die boven mijn hoofd lag te dutten spontaan naar beneden kukkelde en zowat in mijn nek landde.
Achteraf bleek het een onschuldige boomboa te zijn - onze inheemse gids wist het zeker, dus dat neem ik maar aan - en bovendien was de afstand tussen slang en nek veel ruimer dan ik in eerste instantie inschatte, maar met al die kennis achteraf kan je op zo'n moment niet veel. Mijn primaire reactie was er een die, laat ik het voorzichtig uitdrukken, al mijn eventuele aanspraken op de titel 'macho' voor eens en voor altijd tamelijk lachwekkend maakte.
Ik heb me later trouwens, in wat strakker gereglementeerde omstandigheden, toch laten verleiden tot een confrontatie met een slang, die daarbij inderdaad om mijn nek hing.
Dus ik weet het: nee, slangen zijn wel koud en glibberig. Ze voelen wel glad aan - tenminste die ene die ik van dichtbij heb leren kennen - maar dat is eerder de gladheid van zijde.
En toch... Ik ben niet bekeerd. Ik vind slangen intrigerende, zelfs - op afstand - mooie dieren. maar een liefhebber zal ik nooit worden.
Tot zover de - inderdaad nogal lange - inleiding bij dit verhaal. Een verhaal dat een week of wat geleden begon met een foto die me toe werd gestuurd door een collega, met de vraag: wat is dit? Hij had zelf al - terecht - geconstateerd dat het in ieder geval geen hazelworm was, die onschuldige poothuis huigende die de pech heeft dat mensen hem vaak voor een slang aanzien.
Nee, dit was een échte slang, gefotografeerd terwijl bijzit van de warmte van de voorjaarszon lag te genieten in een tuin aan de voet van de Sint-Pietersberg, Maastricht-buiten, dus. Maar welke slang?
Geen adder, zag ik meteen. En dan blijven in dit land alleen nog de ringslang en de gladde slang over. Ik dacht zelf in eerste instantie aan de laatste. Maar dat was, eerlijk gezegd, vooral omdat ik wist dat die op de Sint-Pietersberg al vaker is gesignaleerd. Ik heb er zelf óók - al weer heel wat jaren geleden - een gezien tijdens een excursie die begeleid werd door een gids die veel, zo niet alles wist van kruipend en glijdend gedierte. Een stuntje snuffelen in mijn thuisbibliotheekje bevestigde mijn eerste indruk: een gladde slang. Voor de zekerheid - ik wil u hier geen verkeerde informatie voorschotelen - heb ik het ook nog eens nagetrokken bij een externe deskundige. Zijn oordeel: klopt.
Gladde slang, dus.
Wat ik van de gladde lang weet?
Dat hij (of zij) graag in de zon ligt, van zich af bijt als hij wordt vastgepakt, niet giftig is. Meer niet. Ik doe het ermee. Mooi beestje, trouwens.
En, vertelde me een kenner, in dit geval ook een beetje bijzonder, omdat het dier bij zijn weten nooit eerder aan de Nederlandse kant van de Sint-Pietersberg is gezien. „Wel op het Belgische deel." Nu ik erover nadenk: inderdaad, die excursie, lang geleden, speelde zich vooral op Belgisch grondgebied af.
Leuk. Bijzonder fijn is dus een opname van een grensoverschrijdend natuurfenomeen. Past wel bij Maastricht, toch?

GUUS URLINGS

Een gladde slang in de tuin. foto Jeroen van de Beek

Resultaten Meetnet Reptielen 2012 – Trends zetten door

Ingo Janssen (RAVON) & Marnix de Zeeuw (CBS)

Het Meetnet in 2012

Het 19e jaar van het Meetnet Reptielen laat weinig verrassingen zien, de trends die in de voorgaande jaren zichtbaar zijn geworden, hebben zich in 2012 doorgezet. De populaties van de meeste soorten groeien in Nederland met mate. Alleen de populaties van de levendbarende hagedis nemen in omvang, bezien over de gehele periode, met mate af. De trend over de laatste 10 jaar is gelukkig stabiel. Over de trend van de populatieomvang van de gladde slang kan helaas nog geen statistisch betrouwbare uitspraak gedaan worden.
In 2012 ontvingen we, vergeleken met voorgaande jaren, van beduidend minder trajecten tellingen. Dit lijkt vooral een gevolg van de moeizame introductie van de invoerportal. Al met al zijn er toch nog bijna 13.000 reptielen waargenomen tijdens de monitoringsronden en dat is nauwelijks minder dan in voorgaande jaren.

Het weer in 2012

Weersomstandigheden zijn zeer belangrijk bij het waarnemen van reptielen. Een kort klimatologisch overzicht van 2012 mag daarom niet ontbreken.
Het jaar begon zacht maar vanaf eind januari heerste Koning Winter in Nederland; een heuse koudegolf zorgde voor zeer lage temperaturen (-22,9 °C in Lelystad). Daarna kwam de lente, maart was zeer zacht maar april vrij koud. Mei was wat warmer dan normaal, juni en juli juist wat koeler. Augustus was uitzonderlijk goed met tropische temperaturen in vrijwel het gehele land. De herfst was vrij normaal al was 22 oktober nog een uitzonderlijk warme dag (22,0 °C), vijf dagen later vroor het voor het eerst!

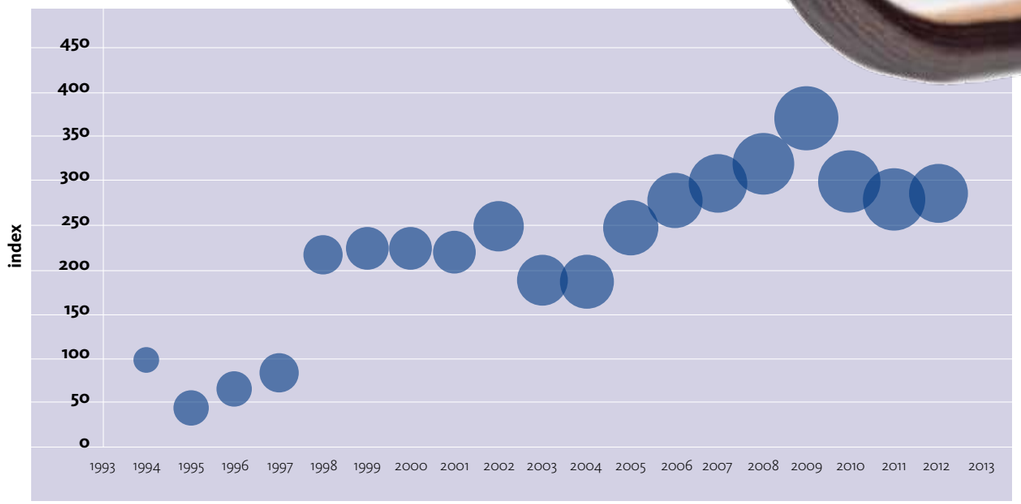
Invoerportal

Bij deze roepen we iedereen op om zijn of haar tellingen van 2012 met terugwerkende kracht in te voeren via de portal of de resultaten op een andere manier door te spelen aan RAVON. Link: http://reptielen.invoerportal.nl/

Hazelworm

De hazelworm vertoont een matige toename in Nederland. Deze heimelijk levende soort werd in 2012 vooral waargenomen in de bekende kerngebieden als Zuid-Limburg en Het Gooi/Utrechtse Heuvelrug. Ook de plaatjestrajecten in Brabant leverden flink wat waarnemingen op.
Momenteel is Xander van der Sar van de UvA bezig met een interessant onderzoek naar deze soort. Xander probeert de populatiegenetica van deze soort in Nederland in beeld te krijgen. De resultaten van dit onderzoek kunnen prima gebruikt worden bij de analyses van de meetnetdata want door dergelijk onderzoek kunnen de belangrijke kernpopulaties in beeld worden gebracht.

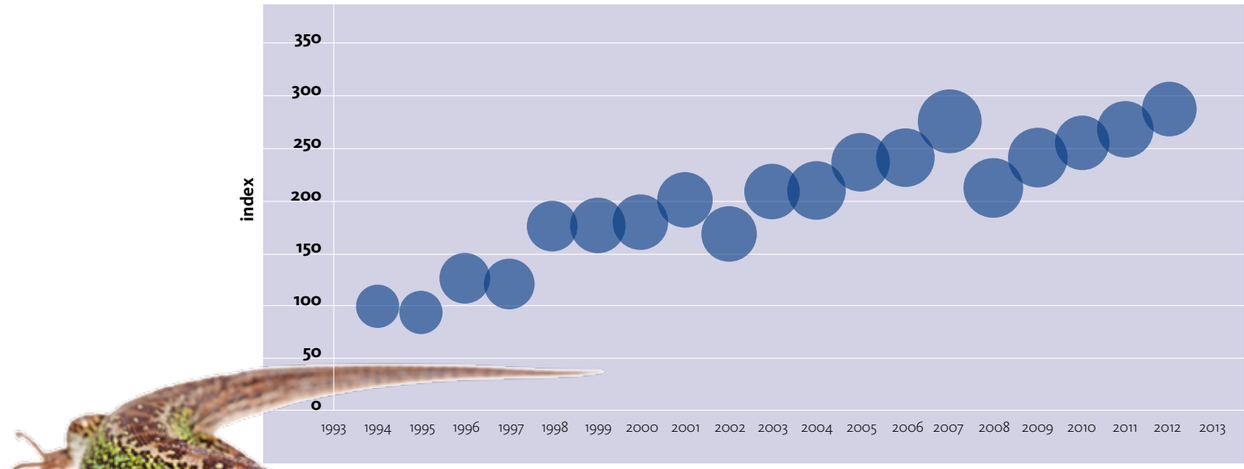

Hazelworm, *Anguis fragilis* | *matige toename (p<0.01)*

Zandhagedis

De zandhagedis doet het al ruim een decennium goed in Nederland en de rek lijkt er nog altijd niet uit want ook in 2012 nam de zandhagedis toe. Deze makkelijk vindbare soort werd in grote aantallen gezien (>50 exemplaren) op trajecten in de duinen, de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe. Ineke Schaars spant de kroon, zij zag op 2 mei 169 (!) zandhagedissen op haar traject in het Bergherbosch in Montferland.

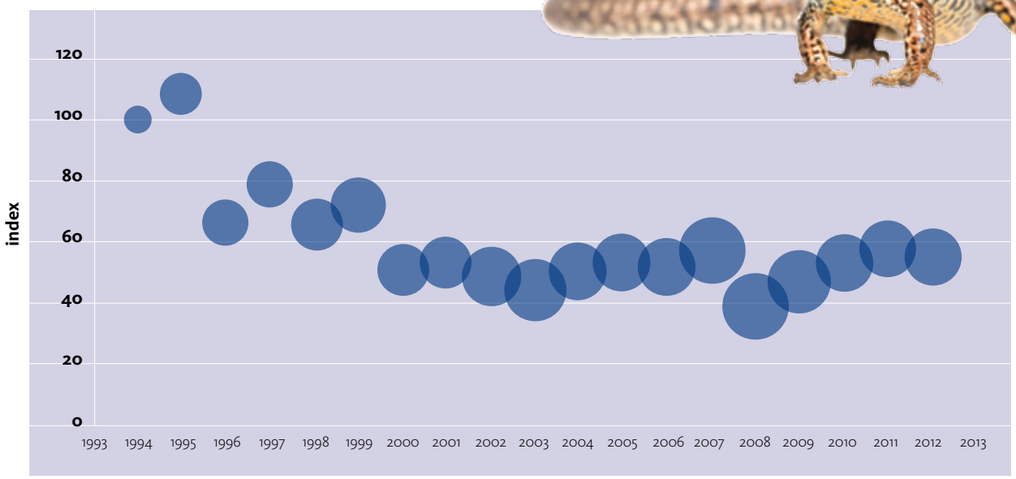

Zandhagedis, *Lacerta agilis* | *matige toename (p<0.01)*

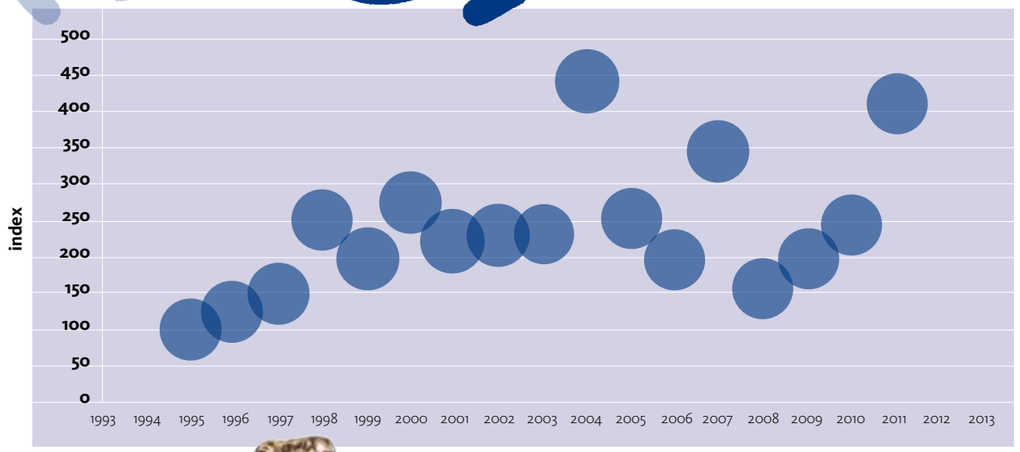
Levendbarende hagedis

Ten opzichte van het beginjaar van het meetnet neemt de populatieomvang van de levendbarende hagedis in ons land nog steeds af, met mate (ten opzichte van 1994 is de populatieomvang gehalveerd).

Levendbarende hagedis, *Zootoca vivipara* | *matige afname (p<0.01)*

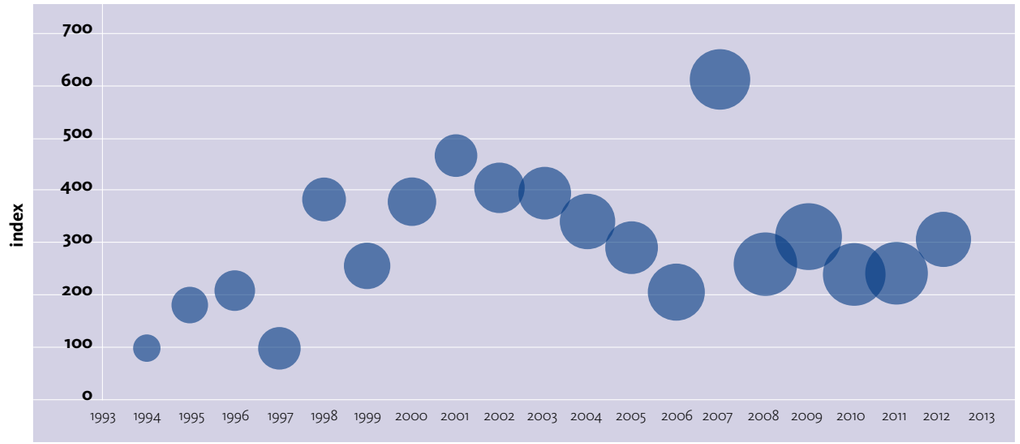
Muurhagedis, *Podarcis muralis* | *matige toename (p<0.01)*

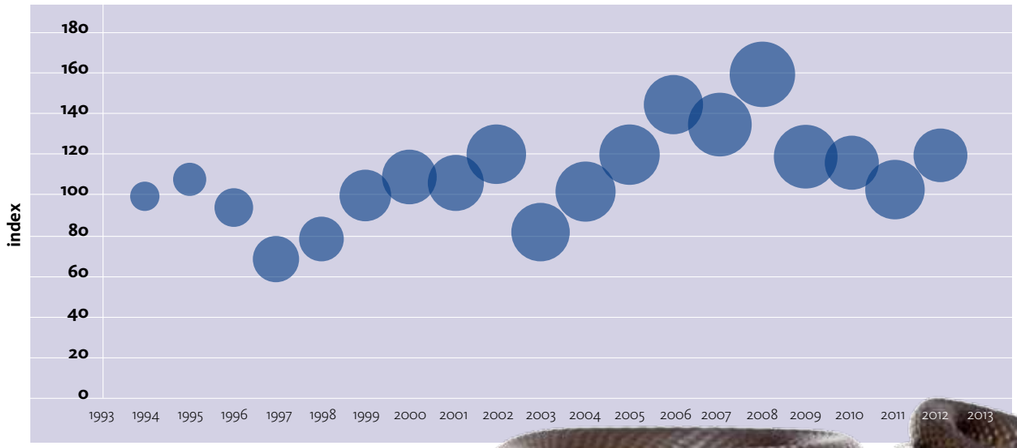
Muurhagedis

Het meest zeldzame reptiel van Nederland kende een prima jaar, de soort neemt met mate toe. De tellers in Maastricht zagen deze soort in alle kerngebieden maar ook daarbuiten. De speciale muurtjes die als compensatiemaatregel werden aangelegd langs het spoor richting Lanaken (België) geraken steeds meer in trek bij de muurhagedissen.
Toch blijft het zaak de ontwikkelingen rondom deze soort op de voet te volgen want de gemeente Maastricht heeft grootse plannen voor het zogenaamde Frontenpark en die plannen zijn niet allemaal even hagedisvriendelijk. Gelukkig hebben de muurhagedistellers/beschermers inmiddels een zeer ruime ervaring met het signaleren, aanpakken en oplossen van problemen. Maar het zou mooi zijn als zij zich eens een paar jaar lang alleen hoefden druk te maken over het tellen van de hagedissen in plaats van allerlei misstanden en bedreiging te moeten aankaarten en wegnemen.

Toch kunnen we zeggen dat het zorgenkindje onder de inheemse reptielen een gemiddeld jaar kende: geen grote toe- of afname, want wanneer we naar de trend over de laatste 10 jaar kijken zien we een stabilisatie van de populatieomvang. Blijkbaar heeft deze soort aan het einde van de vorige eeuw de grootste klappen geïncasseerd. Hoewel de soort het dus niet goed doet in Nederland zijn er natuurlijk ook trajecten waarop deze soort in behoorlijke aantallen is waargenomen: vooral in Het Gooi, de Utrechtse Heuvelrug en in de duinen van Schouwen werden flinke aantallen waargenomen.

Gladde slang, *Coronelia austriaca* | *onzeker*

Ringslang, *Natrix natrix* | *matige toename (p<0.01)*

Gladde slang

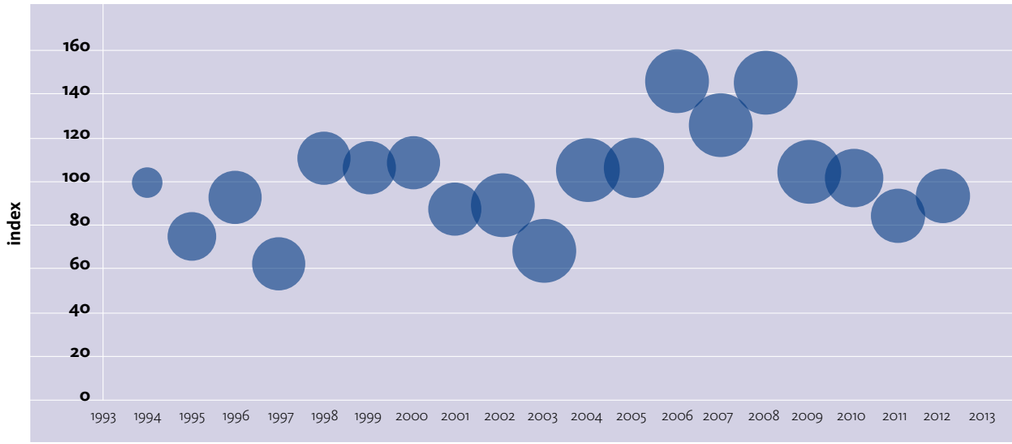
Traditiegetrouw is de gladde slang het afgelopen jaar opgedoken op trajecten waar hij sinds het begin van het meetnet nog niet werd waargenomen. Vooral op de Veluwe was dit het geval. Helaas is de trend van deze soort nog niet betrouwbaar. Gladde slangen zijn vooral waargenomen op trajecten op de Veluwe, in Noord-Brabant en in Drenthe.

Ringslang

De ringslang doet het prima in Nederland, de soort vertoont een matige toename op de trajecten van het Meetnet Reptielen. Opvallend is het hoge aantal slangen (39) dat op het nieuwe traject in het Kuinderbos in de NO-polder werd waargenomen. Daarmee wordt nog maar eens onderstreept dat het Kuinderbos en omgeving een echte hotspot vormt voor de ringslang. Ook rondom Utrecht werden behoorlijke aantallen ringslangen op de trajecten gezien. Op de Veluwe zagen enkele waarnemers tot hun verrassing een ringslang op hun gortdroge traject (zie elders in deze Schubben & Slijm).

Adder

De adder neemt in Nederland met mate in aantal toe. In alle kerngebieden werd deze soort in behoorlijke aantallen waargenomen. Opvallend veel adders werden waargenomen in het zuiden van Friesland en op enkele Drentsche trajecten. Als gevolg van een illegale uitzetting zitten er tegenwoordig ook (weer) adders op de Utrechtse Heuvelrug. Het toeval wil dat juist hier een traject van het Meetnet Reptielen ligt. Waar voorheen alleen hazelworm en levendbarende hagedis werden waargenomen moet men nu bedacht/beducht zijn op een ontmoeting met een adder.

Adder, *Vipera berus* | *matige toename (p<0.05)*

Slangendans

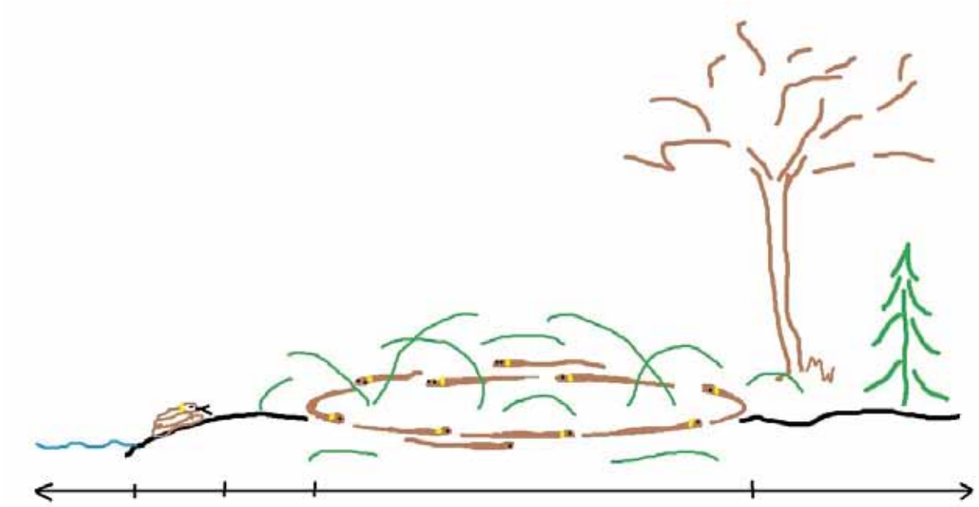
Het Kuinderbos in de Noordoostpolder is een bekende hotspot voor ringslang. De aantallen die hier op de trajecten worden gezien behoren tot de hoogste van Nederland. Dit komt doordat er in en rondom dit bos veel ringslangen leven én er geteld wordt door een zeer geroutineerde en kundige vrijwilliger: Gré ter Woord.

Eind april 2013 zag Gré echter iets op haar traject dat zij nog niet eerder had waargenomen:
"Op de Burchtroute heb ik deze week 24 ringslangen gezien waarbij een aparte waarneming. Een groot vrouwtje (>100 cm) lag stil langs het water op het talud met 2 meter daarachter onder/ tussen gras en braam wel minstens 10 kleinere ringslangen (60-70cm) die zich continu met grote snelheid in min of meer een cirkel (doorsnede 6 meter) verplaatsten. Ik stond min of meer aan de rand in die cirkel, ik heb hier een lange tijd naar gekeken, ze kropen zelfs over mijn voeten heen en toonden totaal geen schuwheid. Ik ga er maar vanuit dat dit toch een soort paringsritueel is, of is dit het voor het eerst van het jaar bovengronds komen vanuit de winterverblijfplaats?"

Uiteraard heb ik de literatuur er op na geslagen maar kon niets vinden dat ook maar enigszins in de buurt komt van het hierboven beschreven gedrag. Gezien de tijd van het jaar vermoed ik dat het hier gaat om een paringsritueel maar zekerheid daarover kan ik Gré helaas niet geven.

Mochten er lezers zijn die dit fenomeen ook hebben waargenomen of er meer vanaf weten dan horen wij dat uiteraard graag.

Ingo Janssen

(Tekeningen: Gré ter Woord)

Springkikker in Nederland

Vanaf 2003 komt er nabij het Drentse Vledder een populatie springkikkers (*Rana dalmatina*) voor. De soort blijkt het lokaal goed te doen.

De springkikker heeft een elegante bouw, erg lange achterpoten, een lichtbruine haast tekeningloze rug, een groot trommelvlies dat dicht tegen het oog ligt en een spitse snuit. (Foto: Jelger Herder)

Herkenning
De springkikker lijkt veel op de bruine kikker en heikikker. De snuit is tamelijk spits en de achterpoten zijn erg lang. Als de strekproef wordt uitgevoerd, waarbij een achterpoot langs het lichaam – met rechte rug! – wordt gestrekt, reikt het enkelgewricht bij (sub)adulte dieren tot voorbij de neuspunt; verder dan bij heikikker en bruine kikker. De rug is meestal uniform beige met nauwelijks donkere vlekken. De buik is geelwit en meestal ongevlekt, maar soms is een vage marmering nabij de voorpoten aanwezig. Het trommelvlies is groot; ongeveer even groot als het oog en het ligt zeer dicht tegen het oog aan.
Springkikkermannetjes roepen meestal onder water. De roep is vrij zacht. Het meest gehoord is een ko-ko-ko-ko geluid dat zacht begint en dan in volume toeneemt.
De eiklompen zijn tamelijk klein, stevig en rond van vorm en worden, in tegenstelling tot die van bruine kikker en heikikker, verspreid over een water afgezet. Ze worden meestal aan plantenstengels of takken bevestigd, waardoor er door elke eiklomp een stengel of takje steekt.

Verspreiding
De springkikker komt van nature vooral in Midden- en Zuid-Europa voor. Vanaf 2003 is er nabij het Drentse Vledder een populatie aanwezig.
De dieren zijn vanuit twee Duitse gebieden naar Nederland gebracht door een liefhebber van de Europese herpetofauna. De soort blijkt het in Drenthe lokaal goed te doen en in 2012 waren er waarnemingen uit tenminste vier kilometerhokken bekend en de populatie omvatte dat jaar waarschijnlijk minimaal 1300 volwassen dieren.

Verspreiding van de springkikker in Nederland (2003-2012) op het niveau van uurhokken (5x5 km.) (Bron: NDFF / RAVON)

Risico's
RAVON heeft voor het Team Invasieve Exoten een risicoanalyse gemaakt. De soort is ingeschat als een "Laag risico". Gezien de geringe impact die verwacht wordt en de vrij geringe waarschijnlijkheid van verspreiding, kan overwogen worden om niet in te grijpen. Omdat er altijd nog onbekende of onverwachte effecten op kunnen treden, zou met de huidige geringe verspreiding – vanuit het voorzorgsprincipe – juist ook gekozen kunnen worden voor een efficiënte bestrijding. Het verdient in elk geval aanbeveling om de verspreiding te blijven volgen. Introductie van exoten is verboden en volgens RAVON een kwalijke zaak. Meldt een eventuele vondst van springkikkers alstublieft direct; graag inclusief goede foto's en/of geluidsopnamen.

Jeroen van Delft

Meer lezen? Lees dan het rapport Risicoanalyse van de springkikker in Nederland, zoals verschenen op 15 april 2013. Link: http://www.vwa.nl/onderwerpen/ongewenste-uitheemse-planten/dossier/invasieve-exoten/risicobeoordelingen-reactieperiode/risicobeoordelingsrapporten

Juveniele gladde slangen op Mulderskop

De Mulderskop is een heiderestant iets ten zuiden van Nijmegen. Het is het noordelijkste puntje van het verspreidingsgebied van de gladde slang ten oosten van de Maas in Limburg. Sinds 1991 monitoor ik daar reptielen. Jaarlijks wordt een flink aantal zandhagedissen geteld en af en toe een hazelworm. Pas in 2004 trof ik de eerste gladde slang, een juveniel, op een zanderig hellinkje aan. Op precies dezelfde plaats zag ik in 2006 weer twee juvenielen en in 2007 eindelijk m'n eerste adulte slang, een paar meter daar vandaan. Vanaf 2010 zie ik jaarlijks gladde slangen, doordat ik bij geschikter weertype op zoek ga en het zoekbeeld beter te pakken heb.

In 2011 vond ik voor de derde keer juvenielen. Nu op een ander walletje, zo'n 50 meter van de vorige, en maar liefst vier bij elkaar, met de waarschijnlijke moeder er nog vlak bij. Op dezelfde plek lagen op 17 augustus dit jaar (2013), heel uniek, drie adulten op enkele meters van elkaar. De volgende middag lagen ze er alle drie weer. Omdat ik vermoedde dat er zwangere exemplaren bij waren bezocht ik op 19 augustus het walletje weer, bij 21°C, wisselend bewolkt, na een regenachtige ochtend. Op een open stukje zuidhelling telde ik nu zeven pasgeboren slangetjes die daar open en bloot druk rondkropen. Net als in 2011 lag de moeder vlak bij, met twee jongen direct om haar heen. Een dag later lag de moeder weer op exact dezelfde plaats en konden met moeite nog maar drie juvenielen in de vegetatie gevonden worden. Daarna waren de juvenielen verdwenen. Dit laat zien dat de gladde slang graag dezelfde kraamplekken blijft gebruiken. Met flink wat geluk, bij geschikt weer, en in de goede tijd (op Mulderskop vielen de geboortes tussen 13 en 28 augustus) kun je daar dan net na de bevalling de jongen treffen.

Wilfried de Jong

Twee van de zeven juvenielen en juveniel bij moeder slang (Foto's: Wilfried de Jong)

Gladde slangen op de Mookerheide en Heumense Schans

Voor het eerst is er op 18 augustus een gladde slang waargenomen op de Heumense Schans bij Molenhoek (Limburg). Ook zijn op 17 augustus twee gladde slangen op de Mookerheide waargenomen. Deze uitbreiding van het leefgebied is te danken aan speciale beheermaatregelen van Natuurmonumenten waar de gladde slang van profiteert. RAVON heeft in samenwerking met Natuurmonumenten hierover op 29 augustus een natuurbericht uitgegeven met als titel 'Gladde slang verovert de Heumense Schans'. Meer lezen: www.natuurbericht.nl

Beleef de lente – zandhagedisetende torenvalken

Dit voorjaar hebben wij in schubben & slijm nummer 15 op de achterkant aandacht besteed aan de zandhagedisetende torenvalken in de duinen van het Zuid-Hollandse Meijendel die via een webcam van Vogelbescherming Nederland te volgen waren. Helaas is het broedsel van de torenvalken dit jaar mislukt. Er zijn een paar waarnemingen gedaan van zandhagedissen die als prooi werden aangevoerd, maar daar bleef het bij. Helaas!

Luc Hoogenstein (Vogelbescherming Nederland) & Ingo Janssen

Columnwedstrijd 2013

Gekke-beestjes-mensen

Ook dit jaar schrijven wij weer een columnwedstrijd uit. Wie schrijft de mooiste column met als thema **urbane natuur**. Er moet een relatie zijn met onze soortgroepen en de column mag maximaal 400 woorden bedragen. Een jury bestaande uit 3 personen zal de inzendingen beoordelen. De winnaar wordt bekend gemaakt tijdens de RAVONdag op 9 november 2013 en zal dan een prijs ontvangen. Ook zal de column op de achterzijde van het tijdschrift RAVON 50 worden geplaatst die begin december zal verschijnen.

Wil je meedoen, zend je bijdrage dan voor 15 oktober 2012 naar redactie@ravon.nl of RAVON, Antwoordnummer 2561, 6500 VL Nijmegen t.a.v. redactie RAVON.

Kris Joosten

Joris Drubbel, winnaar van de columnwedstrijd 2012, zag zijn column terug op de achterkant van RAVON 46

Financiële bijdrage voor veldonderzoek?

Het Meester Prikkebeen Fonds bestaat sinds 2009. Het is een van de fondsen onder de paraplu van het Prins Bernard Cultuurfonds. Amateuronderzoekers die voor een onderzoek op het gebied van flora of fauna financiële ondersteuning zoeken, kunnen een beroep doen op dit fonds. Dat kan zijn voor de bekostiging van veld- of onderzoeksmateriaal, maar bijvoorbeeld ook voor een bezoek aan een deskundige of een museum in het buitenland. Aanvragers mogen geen betaalde functie hebben bij een onderzoeksorganisatie. Belangrijk is dat het werkterrein op het gebied van veldbiologie ligt en dat het eindresultaat wordt verwerkt in een rapport een publicatie in een tijdschrift of op internet.

Dus, heb je een goed idee voor veldonderzoek op het gebied van amfibieën, reptielen of vissen? Aarzel niet om een aanvraag in te dienen!
Meer informatie: www.ravon.nl via zoekfunctie >

MeesterPrikkebeenFonds. Wil je nagaan of nagaan of het zinvol is een financiële bijdrage aan te vragen voor een onderzoeksproject, kijk dan op de Richtlijnenwijzer op www.cultuurfonds.nl.

Annemarie van Diepenbeek

Prins Bernhard Cultuurfonds

Herhaalde oproep DNA barcoding

Mocht u nog een dode vis (alle soorten behalve rivierprik), groene kikker, boomkikker, geelbuikvuurpad, vroedmeesterpad, rugstreeppad, Alpenwatersalamander, vinpootsalamander, kamsalamander, kleine watersalamander, gladde slang, adder, levendbarende hagedis of muurhagedis vinden, vries deze dan zo spoedig mogelijk in en breng ons hiervan op de hoogte door een email te sturen aan a.spitzen@ravon.nl
U zult dan nadere informatie en instructies ontvangen.

Naturalis werkt namelijk aan het verkrijgen van 'barcodes' van de gehele Nederlandse flora en fauna en de dode dieren kunnen hiervoor gebruikt worden.

Meer lezen?
RAVON 47 en RAVON 48, rubriektekst over DNA Barcoding
www.ravon.nl/OnderzoekAdvies/Onderzoek/DNABarcoding/tabid/1093/Default.aspx
http://science.naturalis.nl/research/dna-barcoding
www.barcodeoflife.org

Herintroductie knoflookpad Noord-Brabant

Vanuit de Projectgroep Knoflookpad Nederland is RAVON in 2012 gestart met de herintroductie en bijplaatsing van de knoflookpad in drie Noord-Brabantse gebieden. Delen van eisnoeren zijn van diverse populaties verzameld en door Natura Artis Magistra opgekweekt. Door de intensieve en kundige verzorging zijn in 2012 circa 10.500 larven opgekweekt en in 2013 maar liefst 35.000! Zij zijn hoofdzakelijk uitgezet op het moment dat ze bijna volgroeid waren. Sommigen hadden al voor- en achterpootjes!

Stagiaire Robin Kat heeft de groei bijgehouden door de larven wekelijks te meten (Foto: Richard Struijk)

De verzamelde delen van eisnoeren gaan direct naar Natura Artis Magistra waar ze in zogenaamde uitsluipbakken uitkomen. Stagiaire Lisa Beneker was een van de verzorgers die ervoor hebben gezorgd dat uiteindelijk 35.000 larven konden worden uitgezet (Foto: Richard Struijk)

De larven groeien als kool, sommigen bereiken een lengte van meer dan 12 cm voordat ze worden uitgezet! (Foto: Richard Struijk)

In de kweekruimte staan 16 grote watertanks waarin de larven vanaf een lengte van 1,5 cm worden opgekweekt (Foto: Richard Struijk)

De herintroductie van de knoflookpad in het Rauwven in 't Hurkske werd door Vara Vroege Vogels gefilmd. Op 10 september 2013 is een item over het project uitgezonden (Foto: Peter Otte)

Een van de eerste jonge knoflookpadjes die in 't Hurkske het land op kwam (Foto: Annemarie van Diepenbeek)

Adopteer een vuursalamander!

Adopteer een vuursalamander en draag bij aan hun bescherming. Hoe gaat het in zijn werk? Ga naar de website www.sosvuursalamander.nl en klik op 'adoptie'. Je kiest een diertje uit, verzint een prachtige naam en mailt dit naar Raymond Creemers (r.creemers@ravon.nl). Hij helpt je met de rest!
Een geadopteerde vuursalamander is een leuk cadeau voor jezelf, maar ook om aan je oma te geven, je vriend of vriendin, of om gezamenlijk te doen als bedrijf!
Tip: Haal op een ludieke manier geld op om de vuursalamander te sponsoren!

RAVONdag 2013

De voorbereidingen voor de RAVONdag zijn in volle gang. Onze landelijke dag zal dit jaar plaatsvinden op zaterdag 9 november 2013 in het Linnaeusgebouw van de Radboud Universiteit aan de Heyendaalseweg te Nijmegen.
Natuurlijk is er tijdens deze dag veel aandacht voor alle ontwikkelingen rondom de vuursalamander. Verder richten wij ons op urbane natuur, waaraan ook de columnwedstrijd is gekoppeld, zie elders in deze nieuwsbrief.

Ook dit jaar zal er weer een Lenderspijs worden uitgereikt en nieuw dit jaar is een Jeugd Lendersprijs. De termijn voor het voordragen van kandidaten is inmiddels gesloten.

Het definitieve programma van deze dag zal eind oktober via www.ravon.nl worden gepresenteerd. (>Acitiviteiten > Landelijke Dag)

Kris Joosten

Symposium

Op donderdag 31 oktober a.s. vindt op de Radboud Universiteit te Nijmegen, als afsluiting van het RDN-programma 'Praktisch natuurbeheer voor levensgemeenschappen' een symposium plaats met als titel 'Systeembeheer, soortenbeheer en biodiversiteit; lessen uit de praktijk'. Voor meer informatie en aanmelden kijk op www.ravon.nl (>Activiteiten)

Activiteitenoverzicht

Datum	Aanvang	Locatie	Titel
31-10-2013	10.00 u	Gelderland	Symposium Systeembeheer, soortenbeheer en biodiversiteit (Praktisch natuurbeheer voor levensgemeenschappen)
01-11-2013	10.00 u	Groningen	International Conference on Individual Differences
09-11-2013	10.00 u	Gelderland	RAVONdag
21-11-2013	09.00 u	Gelderland	Cursus grote modderkruiper en Co. & ruimtelijke ontwikkeling

Er zullen de komende maanden weer veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteitenpagina op de RAVON website!
Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

Contactpersonen

Regiocoördinatoren en Werkgroepen (gesorteerd op voornaam)

Naam	Regio/werkgroep	Contactgegevens		Projecten MA	MR	VO RA	MV
Annie Zuiderwijk	Duinen Eilanden	a.c.m.zuiderwijk@uva.nl	020 6255103		■		
Antje Ehrenburg	Duinen Waternet	antje.ehrenburg@hccnet.nl	023 5248391		■		
Arnold van Rijsewijk	West-Brabant	a.rijsewijk@ravon.nl	024 7410600		■		
Arthur de Bruin	Vissenwerkgroep Overijssel	a.debruin@ravon.nl	024-7410602				■
Carla van der Maas	Het Gooi	carlavandermaas@live.nl	06 38393861	■			
Conn Barrett	Duinen Zuid Holland	connpbarrett@yahoo.com	071 5790341		■		
Dick van Dorp	Drenthe & Groningen	dvandorp@home.nl	0593 525620		■		
Domin Dalessi	Noordoost-Brabant	d.dalessi@onsbrabantnet.nl	040 2855216		■		
Edo Goverse	Werkgroep Noord-Holland	e.goverse@uva.nl	020-5257331	■		■	■
Fabrice Ottburg	Werkgroep Poldervissen	fabrice.ottburg@wur.nl	06 51527364				■
Gerrit Kolenbrander	Gelderland	g.kolenbrander@versatel.nl	06 42900618	■	■	■	
Gert Jan Blankena	Vissenwerkgroep De Prik	g.blankena@upcmail.nl					■
Jeroen Huisman	Vissenwerkgroep Groningen/Drenthe	jeroenhuisman@hotmail.com					■
Jeroen Reinhold	Flevoland	reinhold@landschapsbeheer.net	0320 294939		■		
John Melis	Friesland	johnmelis@chello.nl	06 46524630	■		■	■
Leon Wieteler	Twente	leonwieteler@chello.nl	0545 473185		■		
Martin Albers	Twente	ravon@concepts.nl	06 38229941	■		■	
Martin Melchers	Omgeving Amsterdam	martmelchers@gmail.com	020 6650925		■		
Marcel Gutter	Utrecht	marcel.gutter@provincie-utrecht.nl	030 2582589		■		
Matthijs de Vos	Gelderse vissers	geldersevissers@gmail.com	06 24495775				■
Michel Kapelle	Noordwest-Brabant	mawkapelle@gmail.com	06 22984575	■			
Paul vd Linden	PWN Noord-Holland	paul.vd.linden@pwn.nl	06 51419637	■	■		
Pedro Janssen	Adderonderzoek NL	pedro@plex.nl	0478 514805			■	
Pepijn Calle	Vissenwerkgroep Zeeland	p.calle@hetzeeuwselandschap.nl	0113-569110				■
Richard Struijk	Visatlas Zuid-Holland	r.struijk@ravon.nl	024 7410607				■
Ruud Luntz	Duin en Kruidberg	r.luntz@natuurmonumenten.nl	06 54295218		■		
Sander Hunink	Noordoost-Brabant	s_hunink@hotmail.com	06 18370282			■	■
Stephan Huijgens	Limburg	danzigiv@gmail.com	06 53325705	■		■	
Teddy Dolstra	Friesland	teddydolstra@hetnet.nl	06 21686354				■
Ton Lenders	Limburg	tlenders@home.nl	0475 537045		■		
Wim Andela	Friesland	w.andela1@kpnplanet.nl	058 2882693		■		
Wim vd Heuvel	Noordoost-Brabant	wam.heuvel@home.nl	06 14425177	■		■	
Wim de Wild	Utrecht	wim.de.wild@ziggo.nl	030 6963771	■			

MA = Meetnet Amfibieën
MR = Meetnet Reptielen
VO RA = Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën
MV = Meetnet Beek- en Poldervissen

Chytrid2.0

1989 Op het 1e wereldcongres voor herpetologie constateren collega's onverklaarbare achteruitgangen van amfibieën in ogenschijnlijk ongestoorde natuurreservaten in veraf gelegen werelddelen. Het is onduidelijk of er gezocht moet worden naar een allesomvattende oorzaak of dat een combinatie van factoren zorgt voor achteruitgang van amfibieën. Zelf ben ik net klaar met mijn studie en haal mijn schouders op. Schimmels horen erbij.

1999 *Batrachochytrium dendrobatidis* (Bd) veroorzaakt chytridiomycose (chytrid) en veroorzaakt populatie-crashes in Amerika en in Australië. Gesproken wordt van de grootste massa-extinctie onder een diergroep sinds het uitsterven van de dinosaurussen. Nog steeds is het een ver-van-mijn-bed probleem en haal ik mijn schouders op. Schimmels horen erbij.

2006 -2009 Bd verantwoordelijk voor populatie-crashes in de Spaanse bergen. In 2009 ook in Zwitserland. Bij RAVON en de Universiteit Gent stort Annemarieke Spitzen-van der Sluijs zich op dierziektes. Ik ga zelf toch maar weer over tot de orde van de dag, het zal zo'n vaart vast niet lopen. Het speelt zich af in de bergen en niet in laagland. Schimmels horen er toch bij?

2010 Bd in België, nu komt het verdorie wel heel dichtbij. Het wordt ook aangetoond in NL maar het lijkt vooralsnog weinig te doen. Bd heeft wereldwijd in meer dan 200 soorten toegeslagen en tientallen soorten zijn voorgoed uitgestorven.

2010-2011 Ai, dode vuursalamanders in Nederland. RAVON vrijwilligers in het amfibieën-meetnet *in het netwerk Ecologische Monitoring (NEM)* slaan in 2011 alarm en de Universiteit Gent en RAVON gaan aan de slag om uit te zoeken wat er aan de hand is.

2012 De populatie vuursalamanders blijkt gecrasht, 96% achteruitgang in 2 jaar tijd. Het onderzoek van Gent/RAVON richt zich op dierziektes met als hoofdverdachte Bd. Alle lab-testen zijn echter negatief en de onderzoekers zitten met de handen in het haar. Gelukkig is het niet de schimmel.

Sept. 2013 Breaking news: Chytrid2.0 , the new killer fungus. Het blijkt inderdaad geen Bd, maar een volledig nieuwe schimmel *Batrachochytrium salamandrivorans* (Bs), de salamanderhuid-etende schimmel. Het grote publiek haalt de schouders op en schat in dat het zo'n vaart niet zal lopen. Bacteriën, virussen en schimmels, ze horen erbij en gaat u vooral weer lekker rustig slapen.

En nu? We kennen de boosdoener en het slaat toe onder onze neus. Bs is nu geconstateerd bij vuursalamanders in alleen Zuid-Limburg maar de vraag is of het daar bij blijft. Deze schimmel gedijt bij lage temperaturen. In het meest gunstige scenario zijn alleen de vuursalamanders in Limburg de pineut en is het een lokaal fenomeen, mogelijk in combinatie met een lokale stressfactor. Als de vuursalamanders eenmaal op zijn, kan de schimmel mogelijk uitdoven als gevolg van een gebrek aan gastheren.

Dit is tegelijkertijd ook het meest onwaarschijnlijke scenario. De kans is levensgroot dat het al veel verder verspreid is; in het buitenland, maar ook onder andere soorten. Dan komen scenario's in beeld waarbij we op een schimmel zijn gestuit die ook in gematigde streken toeslaat en meerdere soorten amfibieën letterlijk gaat opeten.

Ik ben er ondertussen bepaald niet meer gerust op.

Raymond Creemers

Vuursalamanders in het Bunderbos (Foto: Jelger Herder)